

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DİL BİLİM ANABİLİM DALI

TÜRKÇEDE YER ÖBEKLERİNİN BAZI SÖZDİZİMSEL ÖZELLİKLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Kadri Kuram

Ankara-2006

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DİL BİLİM ANABİLİM DALI

TÜRKÇEDE YER ÖBEKLERİNİN BAZI SÖZDİZİMSEL ÖZELLİKLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Kadri Kuram

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Nadir Engin UZUN

Ankara-2006

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DİL BİLİM ANABİLİM DALI

TÜRKÇEDE YER ÖBEKLERİNİN BAZI SÖZDİZİMSEL ÖZELLİKLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Nadir Engin UZUN

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

.....
.....
.....
.....

.....
.....
.....
.....

Tez Sınavı Tarihi

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ

1 TEZİN ADI.....	1
2 TEZİN KONUSU.....	1
3 TEZİN AMACI.....	1
4 TEZİN KAPSAMI VE SINIRLILIKLARI.....	2
5 KURAMSAL ÇERÇEVE.....	2
5.1 EVRENSEL DİLBİLGİSİ.....	2
5.2 AŞAMALI-X KURAMI.....	3
5.3 TAŞIMA.....	5
5.4 ÇALKALAMA.....	6
5.5 AÇI.....	7
6. BAĞLAMA.....	9
7. TEZİN BÖLÜMLERİ.....	8
1. BİR NİTELEYİCİ OLARAK YER ÖBEKLERİ.....	12
1.1 YER ÖBEKLERİNİN TÜMCEYE ANLAMSAL KATKILARI.....	13
1.2 YER ÖBEKLERİ ÜZERİNE ALANYAZIN.....	15
2. YER ÖBEKLERİNİN SÖZDİZİMSEL ÖZELLİKLERİ.....	18
2.1 MAIENBORN 2001.....	18
2.1.1 DN-İN SIRALAMASI.....	19
2.1.1.1 ODAK YANSIMASI.....	19
2.1.1.2 NİCELEYİCİ AÇISI.....	20
2.1.1.3 C İLKESİ ETKİSİ	22
2.1.1.4 KALINTI KONULAŞTIRMA TESTİ.....	23
2.1.2 DN-ÇK SIRALAMASI.....	23

2.1.2.1 AÇI TESTİ.....	23
2.1.2.2 C ETKİSİ TESTİ.....	27
3. MAİENBORN'UN TESTLERİNİN TÜRKÇEYE UYGULANMASI.....	28
3.1 GEÇİŞLİ YAPILAR.....	28
3.1.1 ODAK TESTİ.....	28
3.1.2 NİCELEYİCİ AÇISI TESTİ.....	30
3.1.3 KALINTI KONULAŞTIRMA TESTİ.....	33
3.1.4 C İLKESİ ETKİSİ TESTİ.....	34
3.2 ÇEŞİTLİ YAPILARDA YER ÖBEKLERİ.....	36
3.2.1 BELİRTMESİZ, ETKİLEMESİZ VE EDİLGEN EYLEMLER.....	36
3.2.2 ETTİRGEN YAPILAR.....	39
3.3 TESTLERİN DEĞERLENDİRMESİ.....	44
3.3.1 GEÇİŞLİ YAPILARDA YER ÖBEKLERİ.....	44
3.3.2 ÇEŞİTLİ YAPILARDA YER ÖBEKLERİ.....	45
3.4 YER ÖBEKLERİNİN KATEGORİSİNİ BELİRLEYEN KOŞULLAR ÜZERİNE BAZI GÖZLEMLER.....	51
5. SONUÇ.....	53
KAYNAKÇA.....	54
ÖZET.....	59

ÖNSÖZ

Yer öbekleri eklenti öğeler arasında sözdizimsel ve anlambilimsel görünümüleri sıkça tartışılan öbeklerdir. Ancak tartışmalar Türkçede diğer dillerdeki kadar yoğun olarak yürütülmemektedir Bu noktada tez Türkçe üzerindeki tartışmalara katkıda bulunma amacıyla hazırlanmıştır.

TEŐEKKÜR

Bu tezin ortaya çıkmasında bana desteklerini esirgemeyen baŐta ailem, tez danıŐmanım Doç Dr. Nadir Engin UZUN ve konuşucu yargılarına ulaŐmak için sorduğum bütun sorulara ?sabırla yanıt veren bütun dostlarıma sonsuz teŐekkür ederim. Bu tez onların katkılarıyla hazırlanmıştır.

GİRİŞ

1. TEZİN ADI

Bu tezin adı “Türkçede Yer Öbeklerinin Bazı Sözdizimsel Özellikleri”dir.

2. TEZİN KONUSU

Bu tezin konusu Türkçedeki yer öbeklerinin sözdizimsel görünümünün ve özelliklerinin incelenmesidir. Bu tespitleri yapmak için teze sözdizim kuramının bağlama, çalkalama, aç, eylemleştirme gibi kavramları da dahil edilmiştir.

3. TEZİN AMACI

Dilbilgisi kuramı içinde eklenti ögesi olarak sınıflandırılan yer öbekleri, adından da anlaşılacağı gibi yer belirlemesi yaparlar. Ancak bu ögelerin yer gösterdiğini söylemek onlar hakkındaki tartışmaları bitirmez. Asıl tartışma, onların tümce içerisindeki konumları ve tümce yapısındaki yerleridir. Bu açıdan, tezin iki amacı bulunmaktadır: Birincisi, yer öbekleri hakkında diğer dillerde yapılan saptamaları (Özellikle Maienborn 2001) Türkçe üzerinde test etmek. İkincisi, doğru olduğu ölçüde bu ögelerin dilbilgisel statüleri hakkında yeni tespitler yapmaktır.

4. TEZİN KAPSAMI VE SINIRLILIKLARI

Bu tez Türkçede yer öbekler konusunu temelde Maienborn 2001'e dayanarak yürütecektir. Bu açıdan tez Maienborn'un Dışsal Niteleyici ve İçsel Niteleyici olarak adlandırdığı yer öbeklerinin bulunduğu iddia edilen sözdizimsel konumlarda bulunup bulunmadığına dair testleri kapsamaktadır.

5. KURAMSAL ÇERÇEVE

5.1 EVRENSEL DİLBİLGİSİ

Evrensel Dilbilgisi (ED) dile ait bilginin insana özgü olduğunu ve doğuştan getirildiğini savunan bir dil kuramıdır. Bu iki özellik dili evrensel yapmaktadır. Çünkü doğuştan getirilen bilgi çocuğun maruz kaldığı herhangi bir dili edinmesini sağlıyorsa bu bilgi belli bir dile ait olmamalıdır. Çocuk doğuştan getirdiği şema aracılığıyla karşı karşıya olduğu dili her açıdan sınıflandırır. Böylece zihnindeki şemadan olası dillerden hangisiyle karşı karşıya olduğunu anlayacaktır. EDnin dil edinimine yaklaşımının diğer bir yorumuna göre ise çocuk olası diller arasında seçim yapmaz. ED evrenceler ve evrencelerin değiştirgenlerinden oluşur. Edinim her bir evrencenin değiştirgeninin belirlenmesinden oluşur. Bu sürece **Değiştirgen Ayarlama** (parameter setting) adı verilir. Değiştirgen ise bir evrencenin farklı gerçekleştirmeleridir. Örneğin, tümcenin özne bulundurması bir evrencedir. Ancak öznenin sesletilip sesletilmeyeceği bir değiştirgendir. Bazı diller tümcenin öznesinin özne paradigmasındaki öznelerden hangisi olduğunu başka bir şekilde

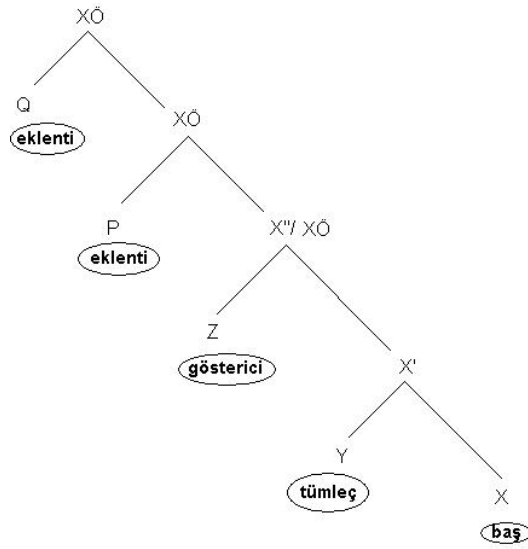
kodlayabildiklerinde ve uygun söylem koşullarında özneyi sesletmez. Ancak konuşucular tümcenin bir öznesi olduğunu yine de bilmektedir. Çünkü ED öznesiz tümce olmayacağını söylemektedir. Buna **Adıl Düşürme Değiştirgeni** (pro-drop parameter) denir.

5.2 AŞAMALI-X KURAMI

EDde sözcüksel birimler tümcenin içinde kendi başlarına bir konumda bulunan nesnelere değildir. Her sözcük üretildiği temel konumunda ya da türetimin sonunda bulunduğu konumda bir hiyerarşik yapılanmanın içinde olmak zorundadır. Bu yapısal zorunlulukla sözcükler arasındaki ilişki ve sözcüklerin tümceye anlamsal katkıları tutarlı bir şekilde belirlenebilir. Bu yapılanma içerisinde bir sözcük başka bir sözcükle bir araya gelerek bir **Öbek** oluşturur. Bu öbeğin kategorisi iki sözcükten baş olarak seçilenin kategorisidir. Başın sözcüksel kategorisi öbeğin kategorisini belirler. Bu durum gösterimsellik açısından iki sözcüğün üzerinde birleşen ve bir budak oluşturan iki dalla gösterilir. Sözcük her defasında sadece bir sözcükle birleşebilir. Buna **İkili Dallanma İlkesi** (binary branching principle) adı verilir. Öbek yapı sözcükler arasındaki bazı sözdizimsel işlemlerin yapılmasında ve ilişkilerin kurulmasında önemli rol oynadığı için ikili dallanma ilkesi bu işlemlerin ve ilişkilerin her defasında iki sözcüksel birim arasında yapılmasını sağlar. Örneğin, iki üyesiyle birleşen bir eylem önce ilk üyesiyle daha sonraki aşamada diğer üyesiyle birleştiği için onlara yükleyeceği Rollerini doğru üyeye yüklemesi için her Rolün hangi aşamada yükleneceğini belirlemesi yeterlidir.

Bir başın ilk birleştiği üyesine **Tümleç** (complement), ikinci olarak birleştiği üyesine **Gösterici** (specifier) denir. Ancak baş olan sözcükler sadece anlamsal olarak zorunlu kıldıkları sözcükler olan üyelerle birleşmez. Örneğin, bir tümcede eylemin zorunlu kılmadığı bilgileri içeren sözcükler de bulunmaktadır. Bu sözcükler **Eklenti** (adjunct) olarak anılır. Bir baş birleştiği her üye ile bir aşama kaydeder. Eklentiler üye olmadıkları için başa aşama kaydettirmez ve kuramsal olarak sınırsız sayıda eklenebilirler. Üyeler ise her baş için sadece iki tanedir. İkinci üyesiyle (gösterici) birleşen baş son aşamasına ulaşır ve **Büyükçül Yansıma** (maximal projection) kurar. Bütün bu öbek yapı ilişkileri İlkeler ve Değiştirgenler kuramı çerçevesinde (1)deki gibi gösterilebilir.¹

(1)

¹ İlkeler ve Değiştirgenler kuramı çerçevesinde öbek yapının yapılanışı için bkz. Uzun 2000 ve Culicover 1997.

5.3 TAŞIMA

Taşımaya, genel anlamda, sözdizimsel sunuluştaki yer alan bir kurucuya uygulanan ve kurucunun, bir sonraki sunuluştaki başka ama boş olan bir konuma taşınması işlemidir.² Taşıma sonucunda taşınan sözcük arkasında bir iz bırakır. Böylece sözcük yeni konumundayken de eski konumu ile bir bağlantı kurar. Taşıma türleri taşınan ögenin sözlüksel kategorisine göre değişir. Örneğin, edilgen bir yapıda tümleş konumundaki üyenin özne konumuna yükselmesi bir AÖ taşımadır. Bir eylemin Çekim Öbeğine (ÇÖ) taşınması ise eylem bir baş olduğu için baş taşıma olarak adlandırılır. Ne-taşımaya ise soru öbeklerinin tümceyi soru açısına almak için TÛMÖye taşınmaları sonucu ortaya çıkan taşımadır.

Taşımaya tetikleyen unsurlar ED kuramının başlangıcından bu yana farklı şekiller almıştır. Örneğin, İlkeler ve Değiştirgenler Kuramı (İDK) edilgen yapılarıdaki taşımaları edilgen biçimbirimin eylemin tümlecine Durum yükleme özelliğini bastırmasından dolayı tümleş konumundaki üyenin Durum yüklenmek üzere ÇÖye taşınması olarak açıklar. Minimalist Program (MP) ise taşımaya, versiyonuna bağlı olarak taşınan sözcüğün ya da taşındığı öbeğin başının belli özelliklerini **eşlemek** (check/match) ve bu başın göstericisi konumuna (AÖ taşıma) ya da başın kendisine (baş taşıma) eklenme olarak açıklar.

Elbette taşıma üzerinde bazı kısıtlamalar da bulunmaktadır. Bu kısıtlamalardan biri taşımaların yapı koruyucu olması şartıdır. Taşınan öge sadece

² Uzun 2000.

kendi kategorisinden bir ögenin bulunabileceği bir konuma taşınabilir. Yani bir öbek sadece bir öbek konumuna, bir baş da sadece bir baş konumuna taşınabilir. Böylece taşınan öge taşındığı konumun öbek yapısal statüsünü korumuş olur.

Taşımayı farklılaştıran bir başka etmen de taşınan ögenin, bir başın üyesinin doldurabileceği bir konuma taşınması (Ü-taşıma) ya da üye konumu olmayan bir konuma taşınmasıdır (Ü'-taşıma). Örneğin edilgenleştirme sürecinde tümleş konumundaki üyenin özne konumuna çıkması özne bir üye konumu olduğu için Ü-taşımadır. Ancak ne-öbeklerinin TÛMÖye taşınması TÛM işlevsel bir baş olduğu için bir Ü'-taşımadır. Ü'-taşıma olarak görülen bir başka taşıma ise taşınan ögenin taşındığı öbeğin başının büyükçül yansımaları tamamladıktan sonra öbek genişletilerek öbeğin hiyerarşik olarak en üst konumuna yükselmesidir.

5.4 ÇALKALAMA

Çalkalama bir sözcüğün söylem ya da bilgi yapısı güdümlü olarak özgün konumundan taşınmasıdır. Alanyazında çalkalamanın yapıldığı konumunda sözdizimsel özellikleri hakkında tartışmalar bulunmaktadır. Örneğin bu konumun bir Ü konumu mu yoksa Ü' konumu mu olduğu tartışılmaktadır. Kural 1992 çalkalanan sözcüklerin yeniden yapılandırma (reconstruction) yapabilmeleri gibi gözlemlere dayanarak çalkalamanın bir Ü' konumuna yapıldığını iddia etmektedir. Ancak bazı çalışmalar Ü/Ü' konumlarının tanımlanması için kullanılan zayıf kesişme (weak crossover) gibi testlere dayanarak çalkalamanın bir Ü konumuna yapıldığını iddia

etmektedir³ (2)de Türkçedeki serbest sözcük dizilişinden kaynaklanan bazı çalkalama örnekleri verilmektedir.

(2)a. Mehmet Ayşe'yle evlendi

b. Mehmet evlendi Ayşe'yle

c. Ayşe'yle Mehmet evlendi

d. Evlendi Mehmet Ayşe'yle

(2a) diğer tümcelerın temel yapısını oluşturmaktadır. (2b) eylem sonu çalkalama, (2c) eylem önu çalkalamadır. (2d) ise eylemin tümce başına alınmasıdır. Bu çalkalamaya tümce başı konumunun konu konumu olmasından hareketle **konulaştırma** adı verilir.⁴

5.5 AÇI

Açı, açI özellikleri taşıyan bir sözdizimsel ögenin (*her* gibi bir niceleyici ya da *ne* gibi bir soru öbeği) anlamsal özelliklerini diğer sözdizimsel öğelere aktarabildikleri öbek yapısal alandır. Bir AÖ olan niceleyicinin tümcedeki diğer

³ Çalkalamanın bir Ü/ Ü' konumuna yapıldığı yönündeki iddiaları içeren çalışmalar için bkz. Temürcü 2005 ve Thrainsson 2001.

⁴ Türkçede tümce başı konumunun konu konumu olduğu yönündeki iddialar için bkz. İşsever 2000 ve Erguvanlı 1984.

AÖleri açısına alabilmesi için onlara **k-buyurması**⁵ gerekir. Dilbilgisi kuramı içerisinde k-buyurma ilişkisi aşağıdaki gibi tanımlanır.

*K-buyurma*⁶

A'yı dallandıran budak B'yi, B'yi dallandıran budak da A'yı dallandırıyor

A B'yi, B de A'yı dallandırmıyorsa o zaman

A B'ye , B de A'ya k-buyurur

Ancak açı her zaman Y-yapı şekillenmesiyle belirlenmez. Bazı tümcelerde açı özelliğine sahip iki sözcük ve bu iki sözcüğün anlamsal özelliklerini birbirlerine yansıttıkları iki ayrı yorum bulunur. (3) bu durumu Türkçe ve İngilizcede örnelemektedir.

(3)a. Someone speaks every language

b. Her dili bilen biri vardır mutlaka

(3a) ve (3b) hem herhangi birinin bütün dilleri konuştuğu hem de her dili konuşan ayrı birinin olduğu iki yoruma sahiptir. Ancak (3a)da sadece *someone, every language* öbeğine (3b)de ise sadece *her, birine* açı yapmaktadır. Bu durumda *every language*, ve *her* niceleyici öbeklerinin *someone* ve *biri* niceleyicilerine açı yaptığı bir düzlem ya da türetim aşaması olmalıdır. Bu ikili okumaya **açı bulanıklığı** (scope ambiguity) adı verilir.

⁵ Kurucu buyurma

⁶ Uzun 2000 syf. 170

6. BAĞLAMA

Bağlama kuramı bir adılısın, göndergenin ya da G-anlatımın (gönderimsel anlatım) gönderimsel özelliklerini düzenleyen altkuramdır. (4), (5) ve (6)da bir adılısın, göndergenin ve G-anlatımın bağlama davranışları görülmektedir.

(4) a. Mehmet_i kendinden_i nefret ediyor

b. *Kendi bilmiyor

c. Mehmet*_i Ayşe'nin_i kendinden_i nefret ettiğini düşünüyor

(5) a. Ali_j onu_i çok özlemişti

b. *Ali_i onu_i çok beğeniyordu

c. Ali_j Ayşe'nin onu_i sevdiğini bilmiyordu

(6) a. *Emre_i Emre_i'yi yaraladı

b. *Emre_i Pınar'ın Emre_i'den nefret ettiğini bilmiyor

(4)-(6) tümcelerinin bağlama kuramı hakkındaki sezdirimleri aşağıdaki gibi özetlenebilir: (4a,b) bir göndergenin içeriğinin mutlaka eşdizinli olduğu bir öncül tarafından belirlenmesi gerektiğini yani bir öncül tarafından bağlanması gerektiğini göstermektedir. (4c) ise bu öncülün belli bir alan içinde olmasının zorunlu olduğunu göstermektedir. Çünkü *Mehmet* öncülü *kendi* adılısını bağlayamazken *Ayşe* bağlamaktadır. (5a,b) bir adılısın yine belli bir alan içerisinde tanımlandığını ancak bu kez bu alan içerisinde bağlanmaması gerektiğini göstermektedir. (5c) ise adılısın

bu alan dışında bağlanabileceğini göstermektedir. (6)daki G-anlatıma gelince, örnek tuncelerden anlaşılmaktadır ki bir G-anlatım hiçbir şekilde bağlanmamalıdır. Bağlama kuramının bu üç özelliği aşağıdaki gibi üç ilkeyle formüle edilir.

Bağlamanın A İlkesi

Bir gönderge yönetme kategorisi içerisinde bağlanmalıdır

Bağlamanın B İlkesi

Bir adilsil yönetme kategorisi içerisinde özgür olmalıdır

Bağlamanın C İlkesi

Bir G-anlatım her yerde özgür olmalıdır

Yönetme kategorisi

Yönetme kategorisi sözcüğün kendisi, yöneticisi ve ilk potansiyel öncülde oluşan alandır.

Ancak (7)ye baktığımızda bağlama kuramı hakkında söylenmesi gereken daha fazla şey olduğunu görürüz. (7)de bir gönderge olan *birbirleri* yöneticisi olan *tartakla-*ylemi ve potansiyel öncül olan *çocukların* oluşturduğu alan içerisinde bağlanamamaktadır.

(7) *Birbirlerini; çocuklar; tartakladı

Bu durum bize örneğin gönderge ile öncülü arasında kurulması gereken bir ilişki daha olduğunu gösterir. Öncülünün göndergeye k-buyurması gerekir.

7. TEZİN BÖLÜMLERİ

Tezin 1. bölümü genel anlamda bir niteleyici olarak yer öbeklerini tanıtmaktadır. Bu bölümde ayrıca tezin ana konusu olan yer öbeklerinin sözdizimsel özelliklerinden biri olduğu için tezin okunmasına ışık tutmak amacıyla tümceye anlamsal katkıları ve alanyazındaki tartışmaları verilmiştir.

2. bölüm yer öbeklerinin sözdizimsel özelliklerine ayrılmıştır. Bu bölümde yer öbeklerinin incelenmesi için teze temel oluşturan Maienborn 2001 tüm sözdizimsel iddialarıyla genişçe özetlenmiştir.

4 alt bölümden oluşan 3. bölümde Maienborn 2001'in iddiaları Türkçe veri tabanında sınanmıştır. Bu bölüm sırasıyla iddiaları geçişli yapılarda test etmekte daha sonra bu sonuçları farklı sözdizimsel özellikleri olduğu bilinen yapılarda sınamakta ve son olarak da bu testlerin sonuçlarını kuramsal tabanda değerlendirmektedir.

I. BÖLÜM: BİR NİTELEYİCİ OLARAK YER ÖBEKLERİ

Niteleyici, bir başa tümleçten sonra eklenen seçimlik ögedir. Örneğin, (8)de iki niteleyici bulunmaktadır.

(8)Ali yeni kız arkadaşıyla okulda tanıştı

Okulda ve *yeni* sözcükleri tümceden ve Ad Öbeğinden atıldıklarında da tümce dilbilgisel olacaktır. Niteleyiciler yapının zorunlu kıldığından dışında fazladan bilgi sağladıkları ve tümceden atılabildikleri için eklenti olarak sınıflandırılırlar. Dilbilgisi kuramında yer öbeklerinin niteleyici konumunda kabul edilmesi geleneksel hale gelmiştir. Bunun sebebi bir önermedeki olayın, yönelmenin aksine, yer bilgisi olmadan yapılandırılabilmesidir. Bir hareket eylemi anlamsal yapısı gereği bir uzam içerisinde hareket gerektirebilir. Ancak bu eylemin evrenin herhangi bir bölgesinde olma zorunluluğu yoktur.

Yer öbeklerinin tümce içinde görüldükleri konum niteleyici konumuyla sınırlı değildir. Bu ögeler aynı zamanda (9)da görüldüğü gibi koşaç tümcelerde yüklemcil öge olarak bulunabilirler.

(9) Mehmet evde

1.1 YER ÖBEKLERİNİN TÜMCEYE ANLAMSAL KATKILARI VE SINIFLANDIRILMALARI

Daha önce de belirttiğimiz gibi yer öbeklerinin olayın yer bilgisini verdiğini söylemek tartışmaları bitirmez. Veri tabanını genişlettiğimizde bu öğelerin yer gösterme işlevlerinin farklılaştığını görürüz.

(10)a. Özgür üniversiteyi Almanya'da okudu

b. Ali askerliğini Kıbrıs'ta yaptı

c. Bu bilgisayar Çin'de üretilmiştir

(11) a. Ali şarabı dolapta buldu

b. Ayşe yemeği fırında yaptı

c. Mehmet fareyi parkenin altında yakaladı

(12) a. Hindistan'da bir ineğin ölümüne neden olmak büyük bir suçtur

b. Afrika'da hayat çok zor

c. Türkiye'de evlilik işlemleri çok uzun sürer

(10)daki yer öbekleri eylemin gösterdiği olayın gerçekleştiği yeri göstermektedir.

(10a)da üniversite eğitiminin alındığı yer Almanya, (10b)de Ali'nin askerliğini yaptığı yer Kıbrıs, (10c)de ise bilgisayarın üretildiği yer Çindir. Sonuçta (10)daki yer öbekleri geleneksel kavramada yer öbeklerine biçilen rolü oynarlar. Ancak (11)deki yer öbekleri eylemin gösterdiği olayın gerçekleştiği yeri değil sırasıyla şarabın,

yemeğin ve farenin bulunduğu yeri göstermektedir. Yani (10)daki yer öbekleri anlamsal bağlarını eylemle ile kurarken (11)deki yer öbekleri nesnelere ile kurmaktadır. (12)deki yer öbekleri ise hiçbir tümcesel öğeyle anlamsal ilişki kurmaz. Bunun yerine bu yer göstericiler önermenin geçerliliğini belli bir coğrafi bölgeye sınırlarlar. Örneğin (12a)da bir ineğin ölümüne neden olmanın büyük bir suç olması sadece bunun Hindistan’da gerçekleşmesi durumunda geçerlidir. Aynı şekilde (12b)de hayatın zorluğu kişi bu hayatı Afrika’da yaşaması durumunda doğrudur. (12c)de “evlilik işlemleri çok uzun sürer” önermesi *Türkiye’de* yer öbeğinin önermeyle kurduğu bağlantıdan dolayı uzun sürmenin evlilik işlemleri Türkiye’de yapılması durumunda gerçekleştiğini gösterir. Yani yer öbeği “evlilik işlemleri çok uzun sürer” önermesini bu işlemlerin yapılabileceği olası ülkeler içinde Türkiye’yle sınırlar.

Öte yandan Maienborn 2001’de de değinildiği gibi bir tümcede iki kategoride de yorumlanabilecek yer öbekleri bulunabilir. Örneğin (11a)daki yer öbeğinin DN yorumu alabilmesi için Ali’nin devasa bir dolap içinde şarap aradığı olası bir dünya tasarlanmalıdır. Dolayısıyla dünya bilgisinin (11a)daki yer öbeğini bir İN olarak sınıflandırılmasını gerektirdiği söylenebilir. Ancak (13)te *okulda* yer öbeği randevunun gerçekleşmesinin beklendiği yeri de (İN yorumu) ayarlamının yapıldığı yeri de (DN yorumu) gösterebilir.

(13) Ali Ayşeyle okulda bir randevu ayarladı

Bu noktada ilginç bir tartışma bulunmaktadır. Acaba niteleyicilerin tümceye yaptıkları anlamsal katkı sözcüksel özelliklerinden mi kaynaklanmaktadır yoksa tümce içinde buldukları yapısal konumdan mı kaynaklanmaktadır?

Bu tartışmaya yön verecek başka bir tartışma daha bulunmaktadır. Yer öbekleri her zaman ve sadece yer göstermemektedir. Örneğin (14)teki yer öbeği *nasıl* sorusunun cevabı olarak kullanılmıştır.

(14) A: Tavuğu nasıl pişirdin?

B: Soya sosunda pişirdim

(15a,b)deki yer öbekleri coğrafi bölgeyi gösterdiği kadar öznelerin İstanbul'da ve İtalya'da bulunduğu zamanı da göstermektedir.

(15)a. İstanbul'da, çok problem yaşadık bu tür konularda

b. İtalya'da, aşk diye bir şeyin olmadığına inanırdım.

Öyle görünmektedir ki bir yer öbeğinin tümceyle kurduğu anlamsal ilişki çok yönlüdür ve sözcüksel içeriği kadar tümcedeki konumuna göre de belirlenmektedir.

1.2 YER ÖBEKLERİ ÜZERİNE ALANYAZIN

Yer öbekleri üzerine yapılan çalışmalar genelde iki noktaya odaklanmaktadır. Birinci tartışma yer öbeklerinin öbek yapısal konumları üzerinedir. İkinci tartışma ise

koşaç tümcelerdeki yer öbeklerinin tersinlenmesi (inversion) üzerine yoğunlaşmaktadır.

Birinci tartışmada Tungset 2003, Nilsen 1998 ve Hoekstra 1984 sayılabilir. Tungset 2003 yer öbeklerinin konumunu yönelme öbekleriyle kıyaslamaktadır. Tungset'in Norveççe üzerinden yürüttüğü sorgulamalarda yer öbekleriyle yönelme öbekleri arasında sözdizimsel farklılıklar bulmaktadır. Örneğin yer öbekleri eylemin konuşturıldığı yapılarda eylemin arkasında bıraktığı malzeme olarak asılı durabilmektedir ancak yönelme öbeklerinin asılı durması dilbilgisidışı tümcelere yol açmaktadır. Öbekler sadece bütün olarak taşınabileceği için Tungset yer öbeklerinin EÖ eklentisi olduğunu ve dolayısıyla EÖ bütünlüğü içinde olmadığını; yönelme öbeklerinin ise E' konumunda olduğunu iddia etmektedir. Nilsen 1998 ise⁷ bir tümcede birden fazla İlgeç Öbeği (İÖ) bulunması durumunda bunların aşağıdaki gibi hiyerarşik olarak yapılandığını iddia etmektedir.

(16) <E İÖ_{yönelme}, İÖ_{araç}, İÖ_{yönelme}, İÖ_{sonlu}, İÖ_{sonsuz}, İÖ_{yer}, İÖ_{zaman}>

Hoekstra 1984⁸, Tungseth 2003 ile benzer şekilde yönelme öbeklerinin eylemin bir kurucusu olduğunu, yer öbeklerinin ise birer eklenti olduğunu iddia etmektedir. Ancak Tungseth 2003'ün bazı çözümlmelerine kaynak olacak şekilde yer öbeklerinin ve yönelme öbeklerinin bir Küçük Tümce (KT) oluşturduğunu iddia etmektedir.

⁷ Nilsen 1998'den aktaran Tungseth 2003.

⁸ Hoekstra 1984'ten aktaran Tungseth 2003.

Yer öbeklerinin tersinlenmesinde ise tartışma genelde KT yüklemi olarak görülen yer öbeğinin tersinlenerek hangi konuma gittiği ve tümcedeki Durum yükleme gibi dilbilgisel işlemlerin nasıl yapıldığı üzerinedir. Hoekstra ve Mulder 1990 (17)deki gibi bir tersinleme yapısında yer öbeğinin özne AÖleri gibi ÇÖye çıktığını iddia etmektedir.

(17) [Down the hill]_i rolled the baby carriage t_i

Hoekstra ve Mulder'e göre (10)da özne AÖsünün Yalın Durumu şu şekilde yüklenir: ÇÖ-gös konumundaki yer öbeği arkasında bıraktığı izle kurduğu dizin aracılığıyla ilişkilendirilir. Yer öbeği ayrı bir KT içinde *the baby carriage* AÖsü ile yükleleştirilmektedir. Bu yükleleştirme de bir eşdizinlenme ile gerçekleşmektedir. Sonuçta yer öbeği ÇÖ-gös konumundayken özne ile dizinlenmiş olduğu konumla da eşdizinlidir. Böylece ÇÖ dolaylı yoldan özneyle eşdizinlenmiş olur ve ona Durum yükler.⁹

⁹ Yer öbeklerinin tersinlenmesi üzerine Chichewa dilindeki örnekler, öznenin sergilediği nesne türü davranışlar ve geniş bir alanyazın taraması için bkz. Salzmann 2004.

II. BÖLÜM: YER ÖBEKLERİNİN SÖZDİZİMSEL ÖZELLİKLERİ

2.1 MAIENBORN 2001¹⁰

(10), (11) ve (12)deki örneklerin bize gösterdiği ayırım ve sonrasındaki tespitler Maienborn 2001'e aittir. Maienborn (10)daki niteleyiciye Dışsal Niteleyici¹¹ (DN), (11)dekine İçsel Niteleyici¹² (İN), (12)dekine ise Çerçeve Kurucu¹³ (ÇK) adını vermektedir.¹⁴ Maienborn'a göre bu üç niteleyicinin farklı anlamsal görünümünün arkasında farklı temel sözdizimsel konumları bulunmaktadır. İN eyleme en içten eklenerek en aşağıda yer alır. İNnin üzerinde nesne, onun üzerinde DN, onun üzerinde özne ve son olarak tümcenin hiyerarşik olarak en üst konumunda ÇK bulunur, (18)de gösterildiği gibi.

(18) ÇK>ÖZNE>DN>NESNE>İN>EYLEM

Araştırmacı bu iddiasını kanıtlamak için Almanca üzerinden dört farklı test kullanır: Odak yansımaları testi, niceleyici açısı testi, kalıntı konulaştırma testi ve C ilkesi testi.

¹⁰ Bu bölümdeki örnekler Maienborn 2001'den alınmıştır.

¹¹ External modifier.

¹² Internal modifier.

¹³ Frame setting modifier.

¹⁴ Maienborn 2001 Çerçeve Kurucuların tümcenin en üst sözdizimsel konumunda olduğunu iddia etmektedir. Bu, aynı zamanda tümce başında olduğu anlamına gelir. Bu açıdan tümce başı konum ve bu konumdaki öğelerin çerçeve kurma özelliklerinin irdelendiği bir çalışma ve ayrıntılı kaynaklar için bkz. İşsever 2000, syf. 20-25.

2.1.1 DN-İN SIRALAMASI

2.1.1.1 ODAK YANSIMASI

Höhle 1982'ye göre¹⁵ standart dizilişte odak, kendisini taşıyan sözcüksel birimden tümcenin tamamına yansır ve en geniş açılı soru olan *ne oldu?* sorusuna standart yanıtı verir. Bu açıdan odak testi yer öbeklerinin temel konumunda olup olmadığını anlamak için kullanılabilir. Maienborn'un örnekleri aşağıdaki gibidir.¹⁶

(19) Paul hat [vor dem Capitol] [die MARSEILLAISE] gesungen
Paul Bitmişlik Kapitolün önünde tanımlık marseillaise şarkı söyledi

(19)da yer öbeği sözdizimsel olarak nesnenin üzerinde yer almış ve vurgu nesne üzerinde konumlandırılmıştır. Böylece odak tüm tümceye yansımakta ve *ne oldu?* sorusuna standart yanıtı vermektedir. Ancak yer öbeği ile nesnenin yerleri değiştirildiğinde soru-cevap ilişkisi bozulur.

(20) Paul hat [die marseillaise] [VOR DEM CAPITOL] gesungen
Paul Bitmişlik tanımlık marseillaise Kapitolün önünde şarkı söyledi

(20)deki yer öbeği nesnenin altında yer almakta ve vurguyu üzerine almaktadır. Ancak bu dizilimde odak tümceye yansımadağı için tümce en geniş açılı

¹⁵ Höhle 1982'den aktaran Maienborn 2001.

¹⁶ Odak yansıması olarak görülen bu olgunun odak birimlerinin bağlam bağımlılığı kavramlarıyla açıklandığı bir çalışma için bkz. İşsever 2000, syf. 33-34. Ayrıca İşsever aynı çalışmasında kavramın odak yansıması olarak da kuramsal açıklamalarını vermektedir. Bkz. syf. 124-125.

soruya yanıt veremez. Başka bir deyişle DNnin özgün konumu nesnenin üzerinde olmalıdır.

2.1.1.2 NİCELEYİCİ AÇISI

Niceleyiciler hiyerarşik olarak k-buyurdukları sözcüksel birimlere anlamsal özelliklerini geçirirler. Buna, açığı yapmak adı verilir. Tümcede iki niceleyicinin bulunması durumunda ise daha yukarıda olan niceleyici diğerine açığı yapar. Ancak bazı yapılarda iki niceleyicinin de açığı yapabildiği birer yorum bulunmaktadır. Bu durumda kuramsal olarak iki niceleyicinin de diğerine k-buyurduğu birer düzlem ya da türetim aşaması bulunması gerekir. Bu aşamalar niceleyicilerin belli sözdizimsel koşulları karşılamak için yaptıkları taşımalar sırasında oluşur.^{17 18} Bu ilişkinin kurulmasını sağlayan kuramsal kavram ise zincirdir. Bu durum, dilbilgisi kuramında aşağıdaki gibi formüle edilir.

(21) AÇI İLKESİ¹⁹

α niceleyicisi β niceleyicisine sadece α zincirinin başı β zincirinin tabanına k-buyuruyorsa açığı yapar.

Böylece açığı testi taşınmış yer öbeklerini tespit etmek için bir araç haline gelir. İçerisinde bir niceleyici bulunan yer öbeği özne ya da nesne üzerinden geçecek

¹⁷ Açığı ilişkilerinin çalkalama işlemi ile etkileşimleri için bkz. Yatsushiro 1996. Niceleyici açısının Uyuşma (agreement) sistemindeki Niceleyici yükseltme içermeyen görünümüleri bkz. Suh 2002.

¹⁸ Niceleyicilerin açığı ilişkilerini kurmak için MYda taşındıkları şeklindeki Niceleyici Yükseltme açıklaması için bkz. May 1989.

¹⁹ Maienborn 2001 syf. 203.

ya da bir özne ya da nesne, niceleyici içeren bir yer öbeğinin üzerinden geçecek şekilde temel konumundan taşınmışsa tümce iki okumalı olmalıdır. Öyle de olmaktadır.

(22)a. Paul HAT [in fast jeder konzert-halle] [mindesten ein Lied] gesungen
Paul bit. hemen her konser salonunda en az bir şarkı söyledi

b. Paul HAT [mindestenes ein Lied] [in fast jeder konzert-halle] gesungen
Paul bit. en az bir şarkı hemen her konser salonunda söyledi

(22a)da içinde evrensel niceleyicinin bulunduğu DN varoluşsal niceleyicinin olduğu nesnenin üzerinde yer almaktadır. Bu durumda tek açılı ilişkisi evrensel niceleyicinin varoluşsal niceleyiciye açılı yaptığı yorumdur. Yani, konser salonu sayısı kadar söylenen şarkı sayısı olduğu yorumu tümceden çıkarılabilecek tek olası yorumdur. (22b)de ise nesne DNnin üzerinde yer alır ve tümce iki okumalıdır. Yani tümceden her salonda söylenen farklı bir şarkı olduğu yorumu da aynı şarkının her salonda söylenmiş olduğu yorumu da çıkabilmektedir. Açılı ilkesini de dikkate aldığımızda (22b)deki dizilişin temel diziliş olmadığını, temel dizilişin yer öbeğinin nesnenin üzerinde olduğu (22a) olduğunu görürüz.

İNler içinse tam tersi bir durum söz konusudur. İNnin nesnenin hiyerarşik olarak altında olduğu tümcelerde tek açılı ilişkisi kurulabilmektedir.

(23)a. Paul HAT [in fast jeder sänfte] [mindestens einen Pascha] getragen
Paul bit. hemen her sandalyede en az bir paşa taşıdı

b. Paul HAT [mindestens einen Pascha] [in fast jeder sänfte] getragen
Paul bit. en az bir paşa hemen her sandalyede taşıdı

(23a) hem sandalye sayısı kadar paşanın olduğu hem de tek bir paşanın sırayla bütün sandalyelerde taşındığı iki okumaya sahipken (23b)de sadece tek bir paşanın sırayla her sandalyede taşındığı yorum mümkündür. Yani herhangi bir taşıma içermediği için İNnin nesnenin altında olduğu diziliş temel diziliş olmalıdır. Sonuçta hem odak testi hem de niceleyici açısı testi DNlerin nesneden daha yukarıda bir konumda, İNlerin ise daha aşağıda bir konumda olduğunu göstermektedir.

2.1.1.3 C İLKESİ ETKİSİ

Bağlamanın C ilkesi bir G-anlatımın hiçbir şekilde bağlanmamış olmasını zorunlu kılar. Bağlamanın anahtarı olan iki dilbilgisel ilişki ise k-buyurma ve eşdizinliliklerdir. Yani bir G-anlatımın eş dizinli olduğu başka bir G-anlatım ya da adilsil, G-anlatımdan daha yukarıda olamaz. Maienborn 2001 bu ilkeyi yer öbeğinin yerini tespit etmek için aşağıdaki gibi bir teste dönüştürmektedir.

(24)a. [In Peters_i Büro]_j hat der Chef t_j ihn_i zur rede gestellt
Peter'in bürosunda bit. Patron ona yönel. görev aldı

b.* [An Peters_i knie]_j hat der Chef ihn_i t_i nach hause gefahren
Peter'in arabasında bit. Patron onu e- ev bırak-

(24a,b)de biri DN, diğeri İN olan iki yer öbeği konulaştırılmıştır. (24a) tümcesi düzgünken (24b) tümcesi dilbilgisidir. Maienborn 2001'e göre bunun sebebi bu tümcelerin (25)deki yapılardan geliyor olmasıdır.

(25)a. Der Chef hat [In Peters; Büro] ihn; zur rede gestellt
Patron bit. Peter'in bürosunda ona yönel. görev aldı

b. *Der Chef hat ihn; [An Peters; knie] nach hause gefahren
Patron bit. onu Peter'in arabasında e- ev bıraktı

(25a), (24a)nın; (25b) ise (24b)nin konulaştırmadan önceki hali olmalıdır. Görüldüğü gibi (25a)daki DNnin içindeki G-anlatım *ihn* adılıslı tarafından bağlanmamaktadır. Buradan hareketle niteleyicinin nesnenin üzerinde olduğu sonucuna varabiliriz. (24b) ise dilbilgisidir. Bunun muhtemel sebebi ise G-anlatımın adilsin tarafından bağlanması yani (24b)de görüldüğü gibi İNnin nesneden daha aşağıda olmasıdır.

2.1.1.4 KALINTI KONULAŞTIRMA TESTİ

Bu testin iddiasına göre içinde üyelerinden birinin taşınmasından doğan bir iz bulunan EÖ konulaştırılırsa iz, öncülünün k-buyurma alanından çıktığı için tam olarak yönetilmez. Yani [β XÖ1 [α XÖ2 E]] gibi bir yapıda XÖ1 taşındıktan sonra α konulaştırılabilirken β konulaştırılamamalıdır. Almancada böyle olmaktadır.

(26) a. [α Auf den schultern getragen]; haben die Spieler [[den Torschützen] t;]
omuzlarda taşıdı bitmişlik oyuncular skoreri

b.?? [[βVor dem stadion t_i getragen]]_j haben die spieler [den Torschützen]_i t_j
Stadyumun önünde taşıdı bit. oyuncular skoreri

(26a)da önce *den Torschützen* (XÖ1) EÖ dışına taşınmış daha sonra E (α) konulaştırılmıştır. Bu haliyle tümce dilbilgiseldir. (26b)de ise önce *den Torschützen* AÖsü (XÖ2) EÖ dışına taşınmış daha sonra da EÖ (β) tümce önüne konulaştırılmıştır. Bu durumda tümce tamamen dilbilgisidışı olmasa da bozuk yargılara yol açmaktadır. Çünkü *Torschützen*'in EÖ içindeki izi öncülünden daha yukarıda olduğu için tam olarak yönetilememektedir. Bu veriler (26a)daki İNnin XÖ2 konumunda, yani eylemle nesnenin arasında olduğunu, (26b)deki DNnin ise XÖ1 konumunda yani nesnenin üzerinde olduğunu kanıtlamaktadır.

2.1.2 DN-ÇK SIRALAMASI

2.1.2.1 AÇI TESTİ

§2.1.1.2de anlatılan kuramsal tabanda aşağıdaki örnekler ÇKnın öznenin üzerinde, DNnin ise aşağısında olduğunu kanıtlamaktadır.

(27) a. [BÖ In fast jeder Opernsänger] IST [İÖ in mindestens einem land] berühmt
Hemen her opera sanatçısı koşaç en az bir ülkede meşhur

b. [İÖ In mindestens einem land] IST [BÖ in fast jeder Opernsänger] berühmt
en az bir ülkede koşaç hemen hemen her opera sanatçısı meşhur

(27b)de ÇK öznenin üzerinde yer almaktadır ve bu şekliyle tümce sadece belli bir ülkede hemen hemen bütün opera sanatçılarının meşhur olduğu yorumuna sahiptir. (27a)da ise bu kez özne ÇKnın üzerinde yer almaktadır. Bu haliyle tümce iki okumalıdır. Bir okumaya göre dünyadaki her opera şarkıcısı en az bir ülkede ünlü iken diğer okumada, belli bir ülkede her opera sanatçısı ünlüdür. Açık ilkesine göre (27a)nın iki okumalı olabilmesi için ÇK ya da öznenin diğerinin üzerinden taşınması gerekir. Öbek yapıda aşağıya doğru taşınmanın mümkün olmadığını kabul edersek tek olası taşıma, öznenin ÇKnın üzerinden geçerek yükselmesidir. Bu durumda tümce temel dizilişinde ÇKnın, öznenin üzerinde yer aldığını söyleyebiliriz.

DNye gelince, (28)deki örnekler DNnin öznenin altında yer aldığını kanıtlamaktadır.

(28)a. [BÖ Mindestens ein Bariton] HAT [İÖ in fast jeder Konzerthalle]
en az bir bariton koşaç hemen hemen her konser salonunda
Schubert-Lieder gesungen
Schubert şarkıları söyledi

b. [İÖ In fast jeder Konzerthalle] HAT [BÖ mindestens ein Bariton]
hemen hemen her konser salonunda koşaç en az bir bariton
Schubert-Lieder gesungen
Schubert şarkıları söyledi

(28)de durum (27)nin tam tersidir. (28a) tek okumalıyken (28b) iki okumalıdır. Bu durumda (28a)daki DNnin öznenin altında olduğunu ve (28b)deki DNnin taşıma sonucu bu konumda olduğunu iddia edebiliriz. Dahası, belirtmesiz ve edilgen

eylemlerin yüzey öznesinin de DNlerin üzerinde olduğuna dair kanıtlar bulunmaktadır.

(29)a.[BÖ Fast jeder Wanderer]IST[IÖunter mindestens einem Baum] eingeschlafen
Hemen her yürüyüşü bit. en az bir ağacın altında uyudu

b. [IÖ Unter mindestens einem Baum] IST [IÖ fast jeder Wanderer]
en az bir ağacın altında bit. Hemen hemen her yürüyüşü
Eingeschlafen
Uyudu

c. [BÖ Mindestens ein Lied] WURDE [IÖ in fast jedem raum] gesungen
en az bir şarkı Y. Eylem hemen her salonda söylendi

d. [IÖ In fast jedem raum] WURDE [BÖ Mindestens ein Lied] gesungen
hemen her salonda Y. Eylem en az bir şarkı söylendi

(29a)da özne bir türemiş özne olarak DNnin üzerinde yer almaktadır ve tümce, sadece dağılımsal okumaya izin vermektedir. Yani, tek açılı ilişkisi mümkündür. Ancak (29b)de DN türemiş öznenin üzerine çıkararak konulaştırılmıştır. Bu taşımadan sonra tümce iki okumalı hale gelmektedir. (29c,d)de ise aynı durum edilgen eylemler üzerinde görülmektedir. (29c)de DN öznenin altında bulunmakta ve tek açılı ilişkisi kurulmaktadır. (29d)de ise DN öznenin üzerindedir ve tümce hem evrensel niceleyicinin açılı yaptığı bir yoruma, hem de varoluşsal niceleyicinin açılı yaptığı diğer bir yoruma sahiptir. Bu da bize DNnin, en yukarıdaki konusal üyenin altında olduğunu göstermektedir.

2.1.2.2 C ETKİSİ TESTİ

Yine §2.1.1.3teki kuramsal tabanda (30) ve (31), ÇKnın ve DNnin özneye göre konumunu belirginleştirmektedir.

(30)a.[In Peters_i Büro]_j hat der Chef t_j ihm_i die atken gezeigt
Peter'in ofisinde bit. patron ona dosyaları gösterdi

b.*[In Peters_i Büro]_j hat er_i t_j dem Chef die atken gezeigt
Peter'in ofisinde bit. ona patron dosyaları gösterdi

(31) [In Peters_i Firma]_j entscheidet t_j er_i allein über die Ausgaben
Peter'in şirketinde karar verir o tek başına masraflar hakkında

(31)te ÇK konulaştırıldığında içerisindeki G-anlatım ve özne adılı arasında C ilkesi etkisi görülmemektedir. Bunun sebebi ÇKnın öznenin üzerinde yer alması olmalıdır.

(30b)de ise DN özne adılıının üzerinden geçerek konulaştırılmıştır. Sonuçta, tümcenin dilbilgisidışı olması bize G- anlatımla adılısın C ilkesi etkisi yarattığını göstermektedir.

Sonuçta Maienborn 2001'e göre (19)-(31) arası örnekler bize niteleyicilerin de belli temel sözdizimsel konumları olduğunu ve Almancada yer öbeği ve üyelerin dizilişinin ÇK>Özne>DN>Nesne>İN>Eylem şeklinde olduğunu kanıtlamaktadır.

III. BÖLÜM: MAIENBORN'UN TESTLERİNİN TÜRKÇEYE

UYGULANMASI

Bu bölümde Maienborn'un Almanca veri tabanından getirdiği öneriler Türkçe veri tabanında sınanacaktır. Ancak tezin sınırlılıkları açısından sorgulamalar sadece DN ve İNler için yapılacaktır.

3.1 GEÇİŞLİ YAPILAR

3.1.1 ODAK TESTİ

Hatırlanacağı gibi Almancada bütün sözdizimsel nesnelere temel konumlarındaysa odak tüm tümceye yansır ve en geniş açıyı alır. (32)-(34), bu testi DNler açısından Türkçeye uygulamaktadır.

(32)a. Ali [bizim salonda] şarkı söyledi

DN

b. Ali şarkıyı [bizim salonda] söyledi

DN

(33)a. Mehmet [Almanya'da] üniversite okudu

DN

b. Mehmet üniversiteyi [Almanya'da] okudu

DN

(34)a. Merve [mutfakta] yemek yedi

DN

b. Merve yemeğini [mutfakta] yedi

DN

DN, (32a), (33a) ve (34a)da nesnenin üzerinde (32b), (33b) ve (34b)de ise aşağısında yer almaktadır. Sonuçta (32a), (33a) ve (34a)da odak tüm tümceye yansımakta, ancak (32b), (33b) ve (34b)de ise yansımamaktadır. Yani, a tümceleri *ne oldu?* sorusuna cevap olabilecekken b tümceleri yanıtlayabileceği en geniş açılı soru özenin eylemi nerede gerçekleştirdiğini soran sorulardır.

İNler için de sonuçlar aynı görünmektedir. (35a) ve (36a)da İN eylemle nesne arasında yer almaktadır ve odak tümceye yansımaktadır. (35b) ve (36b)de ise İN nesnenin üzerinde yer almakta ve odaklanan öge olan nesne odağı tüm tümceye yansıtamamaktadır. Buradan hareketle İNnin asıl konumunun eylemle nesne arasında olduğu sonucuna ulaşılabilir. Sonuçta, Türkçeye uygulanan odak testi Maienborn'un ulaştığı sonuçları doğrulamaktadır.

(35)a. Oyuncular antrenörü [omuzlarında] taşıdılar

İN

b. Oyuncular [omuzlarında] antrenörü taşıdılar

İN

(36)a. Fatma bilgisayarını [kutuda] buldu.

İN

b. Fatma [kutuda] bilgisayarını buldu
İN

3.1.2 NİCELEYİCİ AÇISI TESTİ

Niceleyici açısının test edilmesi, Türkçede sözdizimsel açı görünümleri detaylı olarak incelenmediği için bazı sorunlarla karşılaşmaktadır. Öncelikle Maienborn 2001'in Almanca tümcelerde varoluşsal niceleyici olarak kullandığı *ein* sözlüksel biriminin Türkçedeki karşılığı olan *bir*, belirsizliği işaretleyebildiği gibi sayı okumasına da yol açmaktadır. Yine de, Türkçede bu iki yorumun ayırt edilebilmesi için bir yol bulunmaktadır. Sözcük, sonundaki /r/ sesi sesletilmediği zaman belirsizliği gösterirken (dolayısıyla niceleyici okuması vermektedir) baskılı sesletildiği zaman sayı okuması vermektedir. Ancak bu ayırım her zaman net olarak fark edilememektedir. Ayrıca, nesneyi niceleyen *bir*, teste tabi tutulmak için taşındığında sadece eylem önu konumundaki nesnelere belirtisiz olabileceği için²⁰ nesne üzerindeki belirtme durumu eki *birin* sayı okuması vermesine yol açmakta ve yer öbeği içerisindeki *her* evrensel niceleyicisinin nesnenin arkasında bıraktığı iz üzerinden açı yapmasına engel olmaktadır, (37d)de görüldüğü gibi.

(37)a.Çocuklar her odada bir kitap okudu.

her>bir

b.Çocuklar (girdikleri) her odada bir kitabı okuyorlardı

bir>her her>bir

²⁰ Bu tespit miktar belirten ifadelerle nicelenen nesnelere geçersiz görünmektedir. Örneğin;
i. Beş kilo elma ben hiç almadım hayatımda

c.*Çocuklar [bir kitap]; her odada t_i okudu.

d.Çocuklar [bir kitabı]; her odada t_i okudu bir>her

Bu açıdan en iyi çözüm *her* niceleyicisinin taşındığı testleri kullanmaktır. (38), açılı testini bu şekilde yapmaktadır.

(38)a. Çocuklar [bir odada] kitabın her bölümünü okudular bir>her
DN

b. Çocuklar [kitabın her bölümünü]; bir odada t_i okudular her>bir bir>her
DN

(38a)da DN nesnenin üzerindedir ve tümce sadece *bir* niceleyicisinin geniş açısına izin vermektedir. (38b)de ise nesne DNnin üzerinde yer almaktadır. Bu yapılanma ile tümce hem *her* hem de *bir* niceleyicilerinin geniş açılı okumalarını verebilmektedir. Bu durumda, Maienborn 2001'in Almanca için yaptığı tespit gibi biz de Açılı İlkesi gereği DNnin nesneden sözdizimsel olarak daha yukarıda olduğunu, bu görünümün taşıma sonucunda ortaya çıktığı söyleyebiliriz.

Yukarıdaki testler bize açılı ilkesi çerçevesinde DNnin nesnenin üzerinde olduğunu göstermektedir. Ancak Maienborn DNlerin nesnenin üzerinde, öznenin altında olduğunu söylemektedir. DNlerin özneye göre konumlarını da test edelim:

(39)a.Bir çocuk her odada kitap okudu bir>her

b.[Her odada]_i [bir çocuk]_t kitap okudu

bir>her her>bir

Görüldüğü gibi *her* niceleyicisini içeren DN öznenin üzerinde yer aldığında iki açılı ilişkisi de mümkündür. Dolayısıyla bu test bize DNnin temel konumunun öznenin altında olduğunu göstermektedir. Sonuçta hem odak testi, hem de niceleyici açısı testi bize DNnin özne ile nesne arasında yer aldığını göstermektedir.

İNlere gelince, Türkçedeki açılı testleri İNler konusunda Maienborn'un iddialarının geçerli olmadığını göstermektedir. Çünkü İNnin içine yerleştirilmiş niceleyici nesnenin üzerinde yer aldığında iki okumalı bir tümceye sebep olmamaktadır.

(40)a.Asker [bir cesedi]_i [her sedyede]_t taşıdı

bir>her

b.Asker [her sedyede]_i [bir ceset]_t taşıdı

her>bir

c.Asker [her sedyede]_i [bir cesedi]_t taşıdı

her>bir

Öyle görünmektedir ki İNler açılı testinden geçememektedir. (40b)ye bakarak nesnenin belirtisiz olduğu için eylemle birleştiğini, yani DNnin yükselmediğini nesnenin alçaldığını, dolayısıyla çoklu açının mümkün olamayacağını, söyleyebilirdik.²¹ Ancak (40c)deki nesne belirtme durumu taşımaktadır ve bu durumda eylemle birleşmiş olması mümkün değildir. Yani, İN-nesne diziliminin

²¹ Türkçede belirtisiz AÖlerin eylemle birleşmesi için bkz. Kuribayashi 1997.

ortaya çıkması için İNnin nesnenin üzerinden taşınmış olması gerekmektedir. Ancak bu durumda da tümce sadece *herin* geniş açısına izin vermektedir.

3.1.3 KALINTI KONULAŞTIRMA²² TESTİ

§2.1.1.4te görüldüğü gibi bu test DN ve İNnin nesneye göre konumunu belirlemek için yapılmaktadır. Testi Türkçede tekrarlayalım.

(41) a. [Omuzlarda taşıdı]_j oyuncular antrenörü _{t_j}

b. [Kutuda gördüm]_j ben bilgisayarı _{t_j}

c. [Bu kitapta bulduk]_j biz aradığımız konuyu _{t_j}

(42) a. [okulun önünde _{t_i} dövdü]_j öğrenciler [EÖ hocayı _{t_j}]

b. [ODTÜ’de _{t_i} yaptı]_j Ayşe [EÖ doktorasını _{t_j}]

c. [Kızılay’da _{t_i} rastladık]_j biz [EÖ Ece’ye _{t_j}]

(41a,b,c)nin dilbilgisel olması zaten beklenmektedir. *Antrenör*, *bilgisayar* ve *konu* AÖleri EÖden taşınmadığı için arkalarında bıraktıkları izlerin yönetilememesi gibi bir problem olmayacaktır. Ancak (42a,b,c)nin dilbilgisel olması Maeinborn’un

²² Remnant topicalization.

önerileri ışığında beklenmedik bir durumdur.²³ Çünkü öncelikle *hocayı, doktorasını* ve Ece'ye AÖleri, EÖ dışına taşınmış daha sonra da EÖ konulaştırılmış olmalıdır. Bu durumda t_i izi öncülü tarafından yönetilemiyor olmalıdır.

Fakat Türkçenin kendine özgü özellikleri düşünüldüğünde (41) ve (42)deki tümcelerin aynı zamanda eylem sonu çalkalama ile de kurulmuş olabileceği akla gelmektedir. Çünkü Türkçede eylem sonuna çalkalanan üyeler D-yapı konumlarında giremedikleri dilbilgisel ilişkilere girebilmektedir. Örneğin eylem sonuna çalkalanan üyeler k-buyurma ilişkisi sağlanmasa da bir öncüle bağlanabilmektedir.²⁴

(43) Ahmet gösterdi birbirlerine_i adamları_i

Sonuçta yapı başka şekilde çözümlenebildiği için testin güvenilirliği zayıflasa da yol açtığı konuşucu yargıları DNnin, nesnenin üzerinde bir konumda olduğunu doğrulayamamaktadır.

3.1.4 C İLKESİ ETKİSİ TESTİ

C ilkesi etkisi bir G-anlatımın başka bir G-anlatım ya da adılsıl tarafından bağlanmasını yasaklayan ilkedir. Bu durumda, DN gerçekten nesnenin üzerindeyse içindeki G-anlatım nesnenin içindeki G-anlatım ya da adılsılın varlığından etkilenmemelidir. Yine, İN gerçekten nesnenin altında bir konumdaysa bu kez içindeki G-anlatım, nesnenin içinde bir adılsıl ya da G-anlatım varsa tümcenin bozuk

²³ Krş. (26)-(42).

²⁴ (43) Kural 1992'den alınmıştır.

olmasına yol açmalıdır. Nitekim Maienborn'un Almancada oluşturduğu örnekler bu tezi desteklemektedir. Benzer örnekleri Türkçede oluşturalım.

(44) a. [Ali'nin_i ofisinde]_j patron t_j onu_i uyurken yakaladı

b. [Merve'ye_i alınan arabada]_j Mehmet t_j onun_i kardeşini öldürmüştü

(45) a. *[Ayşe'nin_i okulunda]_j o_i t_j Aliyi dövdi

b. *[Merve'ye_i alınan arabada]_j o_i t_j Mehmet'i öldürmüştü

(46) a. ??/[Ali'nin_i evinde]_j patron onu_i t_j hapis tuttu

b. ??/[Ayşe'nin_i yatağında]_j kardeşi onu_i t_j kocasıyla yakaladı.

(44)te DNnin özgün konumu nesnenin üzerinde olduğu için *o* adılıslı *Ali*'yi bağlayamamaktadır. Dolayısıyla tümce dilbilgiseldir. (45)te ise DN öznenen sözdizimsel olarak daha aşağıda bir konumda yer aldığı için özne olan *o* adılıslı DN içindeki G-anlatımı bağlamaktadır ve tümce C ilkesi etkisine sebep olmaktadır. Yine (46)da İNnin özgün konumu nesneden daha aşağıda olduğu için *O*, *Ali*'yi ve *Ayşe*'yi bağlamaktadır. Sonuçta (45) ve (46) bu testin Türkçede de DN ve İNnin konumlarının Maienborn 2001'in iddia ettiği gibi olduğunu göstermektedir.

3.2 ÇEŞİTLİ YAPILARDA YER ÖBEKLERİ

3.2.1 BELİRTMESİZ, ETKİLEMESİZ VE EDİLGEN EYLEMLER

§2.1.2.1de de ifade edildiği gibi Maienborn 2001 belirtmesiz ve edilgen eylemlerin öznelinin de DNlerin üzerinde olduğunu iddia etmektedir. Şimdi sırayla bu eylemleri Türkçe veri tabanında sınavalım.

(47) a. Bir adam her yolda düştü bir>her

b. [Her yolda]_i bir adam t_i düştü bir>her her>bir

(48) a. Bir öğrenci her sınıfta teşhir edildi bir>her

b. [Her sınıfta]_i bir öğrenci t_i teşhir edildi bir>her her>bir

(49) a. Bir adam her havuzda yüzdü bir>her

b. [Her havuzda]_i bir adam t_i yüzdü bir>her her>bir

(47b), (48b) ve (49b), (47a), (48a) ve (49a) temel yapılarından türetilmiş tümcelerdir. Öznenin üzerinde bir konuma taşınan yer öbeklerinin hepsinin tümcelerin iki okumalı olmasına yol açtığı görülmektedir. Açılı ilkesi gereği bu durum DNlerin

belirtmesiz, etkilemesiz ve edilgen yapılarda da öznenin altında olduğunu kanıtlamaktadır.

C ilkesi etkisi testine gelince, (50)de görüldüğü gibi bu test de DNlerin özgün konumunun öznenen daha aşağıda bir sözdizimsel konumda olduğunu desteklemektedir.

(50) a. *[Ali'nin_i ofisinde]_j O_i t_j düştü

b. *[Mehmet_i'in bulduğu evde]_j O_i t_j öldü

c. *[Ece_i'ye verilen odada]_j O_i t_j hiçbir zaman uyuyamadı

(51)a. *[Ali'nin_i sınıfında]_j [onun_i kitabı] t_j okundu

b. *[Başkana_i tahsis edilen arabada]_j [onun_i kardeşi] t_j tartaklandı

c. *[Veli_i'nin yatağında]_j O_i t_j katledildi

(52)a. *[Ali'nin_j havuzunda]_i O_j t_i yüzdü

b. *[Merve_i'nin tasarladığı binada]_j O_i t_j on yıl boyunca çalıştı

c. *[Ali_i'nin aldığı yatta]_j O_i t_j çok eğlendi

(50)-(52)nin C ilkesi etkisi göstermesi, yani özne konumundaki adılısın DN içindeki G-anlatımı bağlayarak tümceleri dilbilgisidışı bırakması bağlamanın k-buyurma gerektirdiğini göz önünde bulundurulduğunda DNnin öznenen daha aşağıda bir konumda olduğu savunusuna destek vermektedir. Sonuçta belirtmesiz, etkilemesiz ve edilgen eylemler de DNlerin öznenin altında olduğunu savına destek vermektedir.

Bu yapılarıdaki yer öbeklerinin konumlarını belirlemek için kullanılabilir bir test daha bulunmaktadır: Odak testi. Bu testi söz konusu eylem türlerinde deneyelim.

(53)a. Ali kendi evinde rezil oldu

b. Ece çalışma odasında düştü

c. Mehmet stadyumda koştu

d. Çocuklar oyun odasında saatlerce zıpladı

e. Polisin elinden kaçan hırsız Kızılay'da yakalandı

f. Başbakan Konya'da alkışlarla karşılandı

Her Türkçe anadili konuşucusunun fark edebileceği gibi (53)teki tümceler eldeki dizilişleriyle en geniş açılı olan *ne oldu?* sorusunun standart yanıtını vermektedirler. Bu da bize (53)teki tümcelerin standart dizilişte olduğunu yani DNnin öznenin altında olduğunu göstermektedir.

3.2.2 ETTİRGEN YAPILAR

Ettirgenlik Türkçede biçim-sözdizimsel olarak kodlanan bir ilişkidir. Veriler göstermektedir ki Türkçe ettirgen yapılarda dolaylı nesne ya da doğrudan nesne gibi Durum yüklenen üyeler aslında EÖ-gös konumundadır. Örneğin “Mehmet Meltem’e elbiseyi beğendirdi” gibi bir tümcede Meltem *beğen-* eyleminin, Mehmet ise ettirgen eylemin öznesidir.²⁵ Buradan hareketle DN ve İNlerin özgün sözdizimsel konumlarını tespit etmek için yeni bir test ortamı oluşturulabilir. Öncelikle DNlerin nesnenin üzerinde olup olmadığını anlamak üzere açılı testini uygulayalım.

(54) a. Ali [Ayşe’ye [bir evde] [her kitabı]] okuttu bir>her

b. Ali [Ayşe’ye [her kitabı]_i] [bir evde] t_i] okuttu her>bir

(54b) nesnenin DNnin üzerinde bir konuma taşındığı ettirgen yapıları örneklemektedir. Ancak tümceden beklendiği gibi iki okumalı bir yorum çıkmamaktadır.

²⁵ Bu iddianın düşünsel eylemlerdeki görünümleri için bkz. Kuram 2005.

Kalıntı konulaştırma testi de Maienborn 2001'in iddia ettiği sonuçları Türkçede vermemektedir. (55)te t_j dizinli iz tam olarak yönetilemeyeceği için tümce dilbilgisidışı olmalı ya da en azından kesin olmayan konuşucu yargılarına yol açmalıdır. Ancak tümce tamamen kabul edilebilirdir.

(55) Görgü tanığı polise [karakolun önünde t_j yakalattı]_i suçluyu_j t_i

Öte yandan DNnin nesnenin üzerinde olduğunu kanıtlamak için başka testler de uygulanabilir. Örneğin (56) C ilkesi etkisi testinin uygulandığı bir yapıdır. Fakat bu kez C ilkesi etkisi testi geçişli eylemlerdekinin tersine tümceyi dilbilgisidışı bırakmamaktadır.

(56) Ali Ayşe'ye [Veli'nin_i kitabını]_j [onun_i evinde] t_i okuttu

Ancak (57)ye baktığımızda bu testlerin sonuçlarının aldatıcı olabileceğini görürüz.

(57)a. Ali [birine]_i [her yerde] [mektup] okuttu bir>her

b. Ali [her yerde]_i [birine] t_i [mektup] okuttu her>bir bir>her

(57), DNnin öznenin altında olup olmadığını test etmek için tasarlanmıştır. Beklendiği gibi (57b) tümcesi hem evrensel, hem de varoluşsal niceleyicinin geniş açı yapabildikleri birer yoruma sahiptir. Niceleyici içeren bir DN *oku-* eyleminin

öznesinin üzerinden taşındığında iki okumalı bir tümceye sebep olmaktadır. Dahası, DNnin özneye göre konumunu belirlemek için ettirgen yapılarda da C ilkesi etkisi testi yapılabilir. (58) bu amaçla tasarlanmış bir örnektir.

(58) *Ali [Ayşe'nin; evinde]_i ona; t_i kitap okuttu

(58) ilk bakışta dilbilgisel bir tümce gibi görünmesine rağmen bu yargı DNnin ettirgenliği nitelediği yoruma aittir. Ancak sorgulanan türetim DNnin oku- eylemini nitelediği ve oku- eyleminin öznesi olan o'nun üzerinde bir konuma taşındığı türetimdir. Tümce sadece kitap okumanın Ayşe'nin evinde olduğu, sebep olmanın başka herhangi bir yerde olduğu yorumuyla dilbilgisidir. Bu da bize DNnin o öznesinden daha aşağıda bir konumda olduğunu göstermektedir.

Odak testine gelince, bu test DNnin özneye ve nesneye göre konumunu tek bir tümceyle test edebilmektedir. Çünkü tümce *ne oldu* sorusuna standart yanıtı verirse tümce temel dizilişinde olduğu için DNnin hem özneye hem de nesneye göre konumu belirlenmiş olur. (59) bu testi örneklemektedir.

(59) A: Ne oldu?

B: Ali Ayşe'ye evde yemek yaptırdı

Sonuçta açılış testiyle DNnin nesnenin üzerinde olduğunu kanıtlayamasak da öznenin altında olduğunu kanıtlayabildiğimiz görülmektedir. Uygun varsayımlarla DNnin öznenin altında olmasının aynı zamanda nesnenin üzerinde olduğunu

kanıtladığını iddia edebiliriz. Çünkü özneyle nesne arasında başka bir üye konumu bulunmamaktadır. Bu durumda DN öznenin altındaysa ve öznenin altında nesneden başka bir üye yoksa o zaman DN nesneyle özne arasında yani nesnenin üzerinde olmalıdır.

İNler açısından da testler aynı sonucu vermektedir. (60a)nın taşımaya rağmen tek okumalı olması ve (60b)nin C ilkesi etkisi göstermemesi İNlerin özgün konumunu ettirgen yapılarda tespit etmemizi zorlaştırmaktadır.

(60)a.Medyum polise [her müzede]_i [bir hırsızı] t_i yakalattı her>bir

b.Babası Ayşe'ye [Veli'nin_j odasında]_i onun_j kız arkadaşını t_j yakalattı

İNlerin nesnenin altında bir konumda olup olmadığını anlamak üzere kullanılacak bir test daha bulunmaktadır. Kalıntı konulaştırma testi İNlerin özgün konumunu ettirgen yapılarda da nesneden daha aşağıda olduğunu kanıtlamaktadır. Çünkü (61)de görüldüğü gibi kalıntı konulaştırma ettirgen yapılarda tümcenin dilbilgisidışı olmasına yol açmamaktadır. Yani, İN ve eylem birlikte taşındıklarında nesne İNden yukarıda olduğu için bu taşınmadan etkilenmemektedir.²⁶

(61) komutan [sedyelerde taşıttı]_j askerlere cesetleri t_j

²⁶ Elbette yine bu yapı *askerlere* ve *cesetleri* sözcüklerinin eylem sonu taşımayla üretildiği bir yapı olarak da çözümlenebilir. Ancak testin uygulanabilmesi için üretimin Maienborn 2001'de ifade edildiği gibi olduğu varsayılmaktadır.

Son olarak odak testi İNnin özgün konumunun nesneden daha aşağıda, DNnin ise nesneden daha yukarıda olduğunu ettirgen yapılarda doğrulayan bir başka test olarak çıkmaktadır karşımıza. (62)ve (63) bu iki yer öbeğinin de özgün konumlarını Maienborn 2001'in iddia ettiği gibi olduğunu doğrulamaktadır.

(62) a.A: Ne oldu?

B: Ayşe Ali'ye okulda Veli'yi dövdürdü

b. A: Ne oldu?

B: Ona evde yemek yaptırdım

(63) a.A: Ne oldu?

B: Görgü tanığı polise suçluyu iş üstünde yakalattı

b. A: Ne oldu?

B: Patron aşçıya yemeği fırında yaptırdı

(62)de aynı soruya DNlerin Yalın Durum yüklenmiş üyenin altında olduğu dizilişler de yanıt olabilmektedir. Ancak örneğin (62b) (64) gibi dizilirse tümceden çıkan yorum yemek yapma işinin de buna sebep olma işinin de evde gerçekleştiği şeklindedir. (62b)de ise sebep olan özne (ben) buna iş yerinde sebep olmuş olabilir. *Ben* öznesi evde bulunmayabilir. Ancak (64)te *ben* öznesinin de evde olduğu yorumu kaçınılmazdır. Dolayısıyla (62b)de DN *yap-* eylemini niteleyecek şekilde *ona* sözcüğünün altında olmalıdır. Bu konum bu eylem nitelendiği sürece DNnin özgün

konumu olabilir ve tümce odak yansımasına izin verebilir. (64)te ise DN ettirgen eylemi nitelediği özgün konumdadır ve tümce yine odak yansımasına izin vermektedir.

(64) Evde ona yemek yaptırdım

3.3 TESTLERİN DEĞERLENDİRMESİ

3.3.1 GEÇİŞLİ YAPILARDA YER ÖBEKLERİ

Tablo 1.de Maienborn'un iddialarının Türkçeye geçişli yapılarda uygulanmasından doğan sonuçlar özetlenmiştir.

Tablo 1.

Testler	Odak	Açı	C ilkesi etkisi	Kalıntı
Beklenen sonuç				konulaştırma
DN nesnenin üzerinde mi?	Evet	Evet	Evet	Hayır
DN öznenin altında mı?	Evet	Evet	Evet	test imkansız
İN nesnenin altında mı?	Evet	Hayır	Evet	Evet

Tablo 1.de görüldüğü gibi DN özne ve nesneye göre konumunu belirlemek için yapılan testlerde sadece kalıntı konulaştırma testi DNnin nesnenin üzerinde olduğunu doğrulayamazken odak, açılı ve C ilkesi etkisi testleri DNnin konumunu özne ve nesne arasında bir konum olarak belirlemektedir. İNnin nesnenin altında olduğu iddiası ise sadece açılı testinde doğrulanamamıştır. Odak, C ilkesi etkisi ve kalıntı konulaştırma testleri ise bu niteleyicilerin konumu konusunda Almanca ile aynı sonuçları vermektedir. Ancak niteleyicilerin sözdizimsel konumları konusunda Almancadan elde edilen sonuçları doğrulamayan açılı ve kalıntı konulaştırma testlerine yakından baktığımızda bu sonuçların başkaca açıklamalarının olabileceğini görürüz. Ancak bu açıklamaları §3.3.2de vereceğiz.

3.3.2 ÇEŞİTLİ YAPILARDA YER GÖSTERİCİLER

§3.1de Maienborn 2001'in testleri geçişli eylemler üzerinde sınanmıştır. Ancak eylem sınıflarının tümünün yapısında belirleyici faktör olabildiği bilinmektedir. Bu açıdan Tablo 2.de görüldüğü gibi Maienborn'un testlerinin belirtmesiz, etkilemesiz, edilgen ve ettirgen ve geçişli tümcelere uygulanmıştır.

Tablo 2.

Yapı	Belirtmesiz	Etkilemesiz	Edilgen	Geçişli	Ettirgen
Test ve beklenen sonuç					
DN öznenin altında mı? Açılı testi	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet

<u>DN öznenin altında</u> <u>mi?</u> <u>C ilkesi etkisi testi</u>	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet
<i>DN öznenin altında</i> <i>mi?</i> <i>Odak testi</i>	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet
DN öznenin altında mi? Kalıntı konulaştırma testi	Test imkansız	Test imkansız	Test imkansız	Test imkansız	Test imkansız
DN nesnenin üstünde mi? Açı testi	Test imkansız	Test imkansız	Test imkansız	Evet	Hayır
<u>DN nesnenin</u> <u>üstünde mi?</u> <u>C ilkesi etkisi testi</u>	Test imkansız	Test imkansız	Test imkansız	Evet	Hayır
<i>DN nesnenin</i> <i>üstünde mi?</i> <i>Odak testi</i>	Test imkansız	Test imkansız	Test imkansız	Evet	Evet
DN nesnenin üstünde mi? Kalıntı konulaştırma testi	Test imkansız	Test imkansız	Test imkansız	Hayır	Hayır

İN nesnenin altında mı? Açı testi	Test imkansız	Test imkansız	Test imkansız	Hayır	Hayır
<u>İN nesnenin altında mı?</u> <u>C ilkesi etkisi testi</u>	Test imkansız	Test imkansız	Test imkansız	Evet	Hayır
İN nesnenin altında mı? Kalıntı konulaştırma testi	Test imkansız	Test imkansız	Test imkansız	Evet	Evet
<i>İN nesnenin altında mı?</i> <i>Odak testi</i>	Test imkansız	Test imkansız	Test imkansız	Evet	Evet

Maienborn 2001'in Almanca geçişli eylemlerde yaptığı testlerin tartışmalarını genişletmek için çeşitli dilbilgisel yapılarda yaptığımız testlerde belirtmesiz, etkilemesiz ve edilgen yapıların sözdizimsel nesnelere bulunmadığı için DNlerin ve İNlerin nesneye göre konumlarını belirlemek üzere testler yapılamamaktadır.

Maienborn'un, tezin kapsamında olan üç iddiasını tek tek ele alacak olursak DNnin öznenin altında olduğu iddiası ele aldığımız bütün yapılarda mümkün olan bütün testlerden geçerek bu iddiayı Türkçede de şüpheye yer bırakmayacak şekilde desteklemektedir.

DNnin nesnenin üzerinde olduğu iddiası belirtmesiz, etkilemesiz ve edilgen eylemlerin doğası gereği sınınamadığı için tartışma sadece ettirgen eylemler üzerinden genişletilebilmektedir. Bu yapı üzerinde yapılan testlerde de sadece odak testi DNnin nesnenin üzerinde olduğu iddiasına destek vermektedir. Açı, C ilkesi etkisi ve kalıntı konulaştırma testleri bu iddiaya olumsuz yanıt vermektedir. Fakat ilk iddiada açı ve C ilkesi etkisi testlerinin DNnin öznenin altında olduğunu doğruladığı düşünüldüğünde bu testlerin DNnin nesnenin üzerinde olduğunu doğrulamaması iki sorgulamadan biri üzerinde soru işareti uyandırmaktadır. Çünkü DN öznenin altındaysa nesnenin de üzerinde olmalıdır. Bu yüzden bu iki test sorgulamalardan birinde bir sebepten dolayı aldatıcı sonuçlar veriyor olmalıdır. Bu iki yapıyı daha yakından incelemek için (38b), (54b) ve ettirgen yapılarda ana eylemin öznesi üzerinden çalkalandığı (57b)'yi aşağıda tekrar yazalım.

(38b') Çocuklar [kitabın her bölümünü]_i bir odada t_i okudular her>bir bir>her

(54b') Ali [Ayşe'ye [her kitabı]_i [bir evde] t_i] okuttu her>bir

(57b') Ali [her yerde]_i [birine] t_i [mektup] okuttu her>bir bir>her

(38b) ve (54b)'de evrensel niceleyici içeren nesne DN üzerine çalkalanmaktadır. Ancak (38b) çift okumalı, (54b) tek okumalıdır. Yine, çift okumalı olan (57b)'ye bakıldığında her iki çift okumalı tümcede de taşınan nesne ya da DNnin Yalın Durum yüklenmiş öznenin hemen altında oldukları görülmektedir. Bu konum eöye eklenti olmalıdır. (54b)'de taşınan nesne ise Yönelme Durumu

yüklenmiş öznenin altındadır. §3.2.2de ettirgen eylemlerin iç yapısıyla ilgili iddialar hatırlandığında ise bu konumun EÖ eklentisi olduğu görülür. Böylece (54b)nin iki okumalı olmamasının, nesnenin DNni altından olmayışından değil EÖ eklenti konumundan Yeniden Yapılandırma yapılamaması olduğu sonucuna varılabilir.²⁷

DNnin nesnenin üzerinde olduğu iddiası için kalıntı konulaştırma testinin verdiği olumsuz yanıt gelince, bu testin DNnin özneye göre konumunu belirlemek için yapılamıyor olması verdiği sonucun bağımsız olarak değerlendirilebilmesini sağlamaktadır. Ancak yukarıda da belirtildiği gibi kalıntı konulaştırma olarak bilinen bu testin Türkçenin geniş çalkalama imkanları göz önünde bulundurulduğunda hem geçişli hem de ettirgen eylemlerde verdiği sonuçların güvenilirliği zayıflamaktadır. Sonuç olarak ettirgen yapılarda DNnin konumunun nesnenin üzerinde olduğu iddiasına olumsuz yanıt verseler de bu olumsuz yanıtların teknik açıdan açıklanabilir olması Maeinborn 2001'in iddiasının tamamen reddedilmesini engellemektedir.²⁸

Son olarak İNlerin nesneden daha aşağıda bir konumda olduğu iddiasına gelirse, yine bu test de sadece ettirgen ve geçişli yapılara uygulanabilen bir test olarak çıkar karşımıza. Bu iki yapıya uygulanan açılı testi İNnin nesnenin altında olduğunu doğrulayamamaktadır.

²⁷ Bu konum aslında bir Yeniden Yapılandırma konumu olmalıdır. Ancak görünüm analizinin yanlışlığı şeklinde yorumlanabileceği gibi eklenti konumunun Yeniden Yapılandırma yapamadığı bir örnek olarak da yorumlanabilir.

²⁸ Ancak belirtmeliyiz ki bu ve yukarıdaki bazı testler için yapılan açıklamalar çalışmanın sonucunu etkilememelidir. Çünkü Türkçede açılı ve kalıntı konulaştırmanın daha derin bir şekilde araştırılması bu tezin sınırlarını aşacaktır. Açıklamaların amacı ileride yapılacak çalışmalara yön vermektir.

Odak ve kalıntı konulaştırma testleri ise hem geçişli hem de ettirgen yapılarda İNnin konumunun nesneden daha aşağıda sözdizimsel bir konum olduğunu göstermektedir. C ilkesi etkisi testi ise İNlerin konumunun nesneden daha aşağıda olduğunu geçişli eylemlerde doğrularken ettirgen eylemlerde doğrulamamaktadır. Bu da, açılı testinin zayıflığı göz önüne alındığında İNnin konumu açısından tek bağımsız karşı tanıt olarak çıkmaktadır karşımıza.²⁹

Sonuçta tümce yapısındaki temel dizilişin ÖZNE>DN>NESNE>İN>EYLEM şeklinde olduğu iddiası toplamda girdiği 31 testin 24ünde doğrulanmıştır. İddiaları tek tek ele alırsak DNnin öznedenden daha aşağıda bir sözdizimsel konumda olduğu iddiası girdiği 15 testin 15ini de geçerek büyük ölçüde kesinlik kazanmıştır. DNnin nesneden daha yukarıda bir konumda olduğu iddiası ise 8 testin 4ünde doğrulanmıştır. Ancak yukarıda da değinildiği gibi DNnin nesneden aşağıda olduğu yönündeki ikna edici kanıtlar bu iddianın 4 testte başarısız olmasına şüpheyle yaklaşmamıza yol açmaktadır. Son olarak İNlerin nesneden daha aşağıda bir konumda olduğu iddiası girdiği 8 testten 5inde doğrulanmış, 3ünde doğrulanmamıştır. DNnin nesnenin üzerinde olduğu iddiasını doğrulamayan testleri zayıflatan etkenler göz önüne alındığında İNlerin nesneden daha aşağıda bir konumda olduğu iddiasının Maienborn 2001'in en zayıf iddiası olduğu anlaşılır. Yine de, bir iddianın herhangi bir yapıda herhangi bir testi geçememesi o yer öbeğinin iddia edilen konumda olmadığına dair pozitif bir kanıt sağlamaz. Bunu kanıtlamak için o yer öbeğinin başka bir konumda olduğuna dair kanıtların da sunulması gerekir.

²⁹ 20. dipnottaki durum bu kez iki yapı arasında geçerlidir.

3.4 YER ÖBEKLERİNİN KATEGORİSİNİ BELİRLEYEN KOŞULLAR ÜZERİNE BAZI GÖZLEMLER

Maienborn 2001 yer öbeklerinin kategorisinin tümcedeki öbek yapısal konumuna göre belirlendiğini iddia etmektedir.³⁰ Ancak daha geniş gözlemler bir yer göstericinin kategorisinin başka koşullardan da etkilendiğini göstermektedir. Örneğin diğer yer öbeklerinin varlığı ve alan büyüklüğü bir yer öbeğinin yorumunu etkilemektedir.

(65)a. Uyuşturucu, köprüde, sigaranın içinde satılırsa yasak değil

b. İstanbul'da, uyuşturucu köprüde sigaranın içinde satılıyor

(65a)da uygun ezgiyle uyuşturucunun sigaranın içinde satılması durumunda yasak olmamasını köprüyle sınırlayan ve ÇK yorumu alan *köprüde* yer öbeği (65b)de *İstanbul'da* öbeğinin devreye girmesiyle DN yorumu kazanmaktadır.

Bununla birlikte bir yer öbeğinin dilbilgisel kategorisi aynı zamanda nitelediği eylemin anlamsal ve görünüş özelliklerine göre de değişmektedir. Örneğin durum eylemlerini niteleyen yer öbekleri gösterdiği coğrafi alan ne olursa olsun ya da tümcedeki özgün konumu ne olursa olsun DN olarak yorumlanamamaktadır.

³⁰ Mainborn 2001, syf. 199. “ Each modifier type will be shown to have its own syntactic position ...”

(66) a.Köprüde uyuşturucu serbest

b.Uyuşturucu sigaranın içinde serbest

c.Sigaranın içinde, uyuşturucu serbest

d.Köprüde uyuşturucu sigaranın içinde serbest

(66a)daki yer öbeği ÇK olarak yorumlanma eğilimindedir. (66b,c)de ise *sigaranın içinde* yer öbeği ÇK ve İN yorumlarına sahip olabilirken (66d)deki *köprüde* yer öbeği ÇK yorumuna; *sigaranın içinde* yer öbeği İN yorumuna sahiptir. Aslında bu, beklenen bir durum olmalıdır. Çünkü olay içermeyen bir eylemin, yani bir durumun gerçekleştiği yer değil geçerli olduğu yer belirginleştirilebilir. Dahası (66)daki yorumlar Maienborn 2001’de de ifade edildiği gibi ÇK ve İNlerin anlamsal belirsizliğinden kaynaklanmaktadır. (66b) ile (66d)nin karşılaştırması yer öbeklerinin dilbilgisel kategorilerinin diğer yer öbeklerinin göre de belirlendiğini bir kez daha göstermektedir. (66b)de ÇK yorumu da bulunan yer öbeğinin (66d)de daha büyük bir alanı gösteren yer öbeğinin devreye girmesiyle ağırlıklı olarak İN yorumu kazanmaktadır.

SONUÇ

Bu tezde EÖ/eÖ eklentisi olarak görülen yer öbeklerinin sözdizimsel özellikleri Maienborn 2001 temelinde ve Türkçe veri tabanında incelenmiştir. Çalışmanın sonuçlarını geniş tartışmalara açmak amacıyla testler geçişli, ettirgen, belirtmesiz ve etkilemesiz eylemler üzerinde yapılmıştır. Sonuçta Maienborn'un iddia ettiği ÇK>ÖZNE>DN>NESNE>İN>EYLEM dizilişinin testlerde tamamen olmasa da doğrulandığı sonucuna varılmıştır. Dizilimin Maienborn'un iddia ettiği şekilde olmadığı sonucunu veren testler bulunmakla birlikte bu testlerde kullanılan tümcelerın Türkçede başkaca türetim yollarıyla da üretilebiliyor olması ya da dilbilgiselliklerinin açıklanabilir olması güvenilirliklerini azaltmaktadır.

KAYNAKÇA

- Aoun, J., ve Li, Y. A., (1989), **Scope and Constituency**, Linguistic Inquiry, Volume 20, Number 2, Spring 1989, 141-172.
- Aoun, J., ve Li, Y. A., (1993) **The Syntax of Scope**, Linguistic Inquiry Monograph No. 21. Cambridge: MIT Press.
- Aygen-Tosun, G., (1999), **Specificity and Subject-Object Positions/Scope Interactions in Turkish**, In the Proceedings of the Conference on Turkic Linguistics at Manchester University, 8-10 April 1999.
- Beghelli, F. ve Stowell, T., (1997), **Distributivity and Negation: The Syntax of *each* and *every***, Szabolcsi, A. (ed.) *Ways of Scope Taking (= Studies in Linguistics and Philosophy 65)* içinde, Dordrecht, 71-107.
- Bhatt, R., (2005), **Tools for Discovering Structure: Constituency Tests**, Linguist 401-Introduction to Syntax adlı dersin ders notu, Massachusetts Amherst Üniversitesi.
- Brisson, C., (1998), **Distributivity, Maximality, and Floating Quantifiers**, unpublished doctoral dissertation, New Brunswick university, New Jersey.
- Bruenng, B., (2001), **QR Obeys Superiority: Frozen Scope and ACD**, Linguistic Inquiry, Volume 32, Number 2, Spring, 2001 233-273.
- Broekhuis, H., (2005), **Locative Inversion in English**, Linguistics in Netherlands 2005 içinde, 49-60, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Bowers., J., (1997), **A Binary Analysis of Resultatives**, Proceedings of the 1997 Texas Linguistics Society Conference, 38, 1997:43-58.

- Bowers, J., (2001), **Predication**, The Handbook of Contemporary Syntactic Theory içinde, Blackwell, Oxford.
- Boskovic, Z., (2004), **Be Careful Where You Float Your Quantifiers**, Natural Language and Linguistic Theory, 22: 681-742.
- Chomsky, N., (1995), **The Minimalist Program**, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
- Chomsky, N., (1998), **Minimalist Inquiries: The Framework**. R. Martin, D. Michaels & J. Uriagereka (ed.), *Step by Step* içinde Cambridge, MA: MIT Pres.
- Culicover, W.,P., 1997, **Principles and Parameters, An Introduction to Syntactic Theory**, Oxford Linguistics, Oxford Tectbooks in Linguistics, Oxford University Press.
- Dikken, M. D., (2001), **The Syntax of Non-Verbal Predication and the Copula**, Ling81500- Advanced Syntax adlı dersin ders notları, CUNY Graduate Center.
- Fox, D. ve Sauerland, U., (1997), **Illusive Wide Scope of Universal Quantifiers**, G. Matos ve diğerleri (ed.) Interface in Linguistic Theory içinde, 149-176.
- Fox, D. (1999), **Reconstruction, Binding Theory, and Interpretation of Chains**, Linguistic Inquiry, Volume 30 Number 2 Spring , 157-196.
- Han, C. H., ve diğerleri, (2004), **Scope of Negation and Clause Structure in Japanese**, Proceedings of the 30th Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society (BLS 30), Berkeley Linguistics Society, Berkeley.
- Haug, C.-T. J., (1993) **Reconstruction and The Structure of vP: Some Theoretical Consequences**, Linguistic Inquiry , Volume 24, Number 1, Winter 1993, 103-138.

- Heycock, C. (1994a), **The Internal Structure of Small Clauses: New Evidence From Inversion**, Proceedings of NELS 25, Vol. One, 223.
- Hoekstra, T. ve Mulder, R., (1990), **Unergatives as Copular Verbs: Locational and Existential Predication**, The Linguistic Review, 7:1-79.
- İşsever, S., (2000), **Türkçede Bilgi Yapısı**, yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi.
- Johnson, K., (2001), **What VP Ellipsis Can Do, and What It Can't Do, but not Why**, The Handbook of Contemporary Syntactic Theory içinde, Blackwell, Oxford.
- Kelepir, M., (1996), **Topics in Turkish Syntax: Clausal Structure and Scope**, Doctoral Dissertation, MIT.
- Kratzer, A. (1998), **Scope or Pseudoscope? Are There Wide Scope Indefinites?**, Rothstein, S. (ed.), Events and Grammar içinde, Dordrecht: Kluwer.
- Kural, M., (1997), **Postverbal Constituents in Turkish and the Linear Correspondence Axiom**, Linguistic Inquiry , 28-3:498-519.
- Kural, M., (1992), **Properties of Scrambling in Turkish**, unpublished manuscript, UCLA.
- Leroux, A. T. P ve Roeper, T., (1999), **Scope and The Structure of Bare Nominals: Evidence From Child Language**, Linguistics 37-5, 927-960.
- Maienborn, C., (2001), **On The Position and Interpretation of Locative Modifiers**, Natural Language Semantics 9: 191-240.
- May, R., (1989), **Interpreting Logical Form**, Linguistics and Philosophy 12: 387-435.

- Mathieu, E. (2001), **French Floating Quantifiers and Scope**, Durham Working Papers in Linguistics, 7. 63-80.
- Mateu, J., (2001b), **Small Clause Results Revisited**, ZAS Papers in Linguistics, Vol. 26: Syntax of Predication içinde, ZAS Berlin.
- Meral, M. E., (2005), Türkçe’de Sonuç Bildirgeli Yapıların Sözdizimsel İncelemesi, 19. Ulusal Dilbilim Kurultayı Bildirileri, Şanlıurfa.
- Morumatsu, K., (1997), **Two Types of Existentials: Evidence From Japanese**, *Lingua*, 245-269.
- Rafel, J., (2001) **The Syntax Of Small Clause Predication**, *ZASPİL*, Vol. 26: The Syntax of Predication, ZAS, BERLİN.
- Rafel, J., (2000), **Complex Small Clauses**, Doctoral Dissertation, Universitat Autònoma de Barcelona.
- Reinhart, T., (1997), **Quantifier Scope: How Labor is Divided Between QR and Choice Functions**, *Linguistics and Philosophy*, 20 335-397.
- Reinhart, T., (1998), **Wh-in situ in the Framework of the Minimalist Program**, *Natural Language Semantics*, 6:29-56.
- Salzmann, M. D., (2004), **Theoretical Approaches to Locative Inversion**, MA Dissertation, University of Zurich.
- Sauerland, U., (1999), **Scope Reconstruction Without Reconstruction**, *Proceedings of WCCFL 17*, 582–596. Stanford, Calif., CSLI.
- Szabolcsi, A., (2001), **The Syntax of Scope**, *The Handbook of Contemporary Syntactic Theory* içinde, Blackwell, Oxford.
- Suh, J., (2002), **The Interaction of Quantifier Scope in the Agree System: Going Back to QR?**, paper presented at ICKL XIII, Oslo, Norway.

- Takahashi, S. (2002), **Introducing Multiple Scope Generalization**, Student workshop “Quantifier Construal” at the 20th National Conference of the English Linguistic Society of Japan. Aoyama Gakuin University, Japan, November 15-17.
- Tang, S. W., (2001), **On QU-Features**, manuscript.
- Thrainsson, H., (2001), **Object Shift and Scrambling**, The Handbook of Contemporary Syntactic Theory içinde, Blackwell, Oxford.
- Tungseth, M., (2003), **Two Structural Positions for Locative and Directional PPs in Norwegian Motion Constructions**, Proceedings of the 19th Scandinavian Conference of Linguistics, vol. 31. 2.
- Uzun, E., (2000), **Ana Çizgileriyle Evrensel Dilbilgisi ve Türkçe**, Multilingual Yay., İstanbul.
- Yatsushiro, K., (1996), **Case and Scope Interactions**, Proceedings of ConSOLE IV. Leiden: HIL, Leiden University.
- Zwart, C. J.W., (1992), **Dutch Expletives and Small Clause Predicate Raising**, Proceedings of NELS 22, 477-491.

ÖZET

Bu tezde yer öbeklerinin sözdizimsel özellikleri incelenmektedir. Bu açıdan teze kuramsal taban oluşturan Maienborn 2001'in yer öbekleri ile ilgili sözdizimsel iddiaları oluşturulan Türkçe veri tabanında sınınanmaktadır. Sonuçta tez Maienborn'un iddialarının Türkçe için de geçerli olduğu sonucuna varmaktadır.

ABSTRACT

This thesis deals with the syntactic properties of locatives phrases. In this regard, syntactic observations of Maienborn 2001, which is the origin of the idea for this thesis, are tested with Turkish database. Results confirm that original claims of Maienborn also bear out in Turkish.